

چگونه یک کتابدار رقومی تربیت کنیم: بررسی تطبیقی برنامه‌های درسی

امریکایی – اروپایی^۱

نوشته رادوان ورانا^۲

ترجمه رسول زوارقی^۳

چکیده

این مقاله دو موضوع را پوشش می‌دهد. موضوع اول به تشخیص لزوم کمک انسانی در کتابخانه‌های رقومی اختصاص یافته است، یعنی نیاز به حضور کتابداران به عنوان میانجی میان کاربران و مواد کاغذی و منابع رقمی. این قسمت از مقاله شامل بررسی متون کتابداری ست و ماده اصلی برای موضوع دوم خواهد بود. موضوع دوم یک بررسی تطبیقی از برنامه‌های آموزشی کتابداری و اطلاع‌رسانی در مقیاس کوچک است. این بخش محدود است به بررسی دانشگاه‌های امریکایی و بریتانیایی که به وضوح در اینترنت به عنوان مدارس کتابداری شناسانده شده‌اند. در نهایت، هدف این مقاله عرضه چند ایده بنیانی درباره برخی گرایش‌های جاری در آموزش کتابداران آینده از راه مقایسه برنامه‌های آموزشی دانشگاه‌هاست. نتایج این بررسی می‌تواند به دانشجویان در انتخاب درس، و به مربیان در توجه به تغییرات در برنامه‌های درسی دانشگاه کمک کند.

کلیدواژه‌ها

کتابدار رقومی، کتابخانه رقومی، مدارس کتابداری، آموزش کتابداری، برنامه‌های درسی کتابداری

مقدمه

ارتباطی برای مبادله اطلاعات میان کتابخانه‌ها تهیه کرده‌اند. آنچه در اینجا بیشتر برای ما مهم است، آن است که این کتابخانه‌ها به ایجاد برنامه‌های جدید آموزشی برای تربیت کتابداران فعلی و آینده کمک کرده‌اند. به

کتابخانه‌های رقومی، طی یک دهه حیاتشان ابتکارات گوناگون بسیاری برای توسعه کتابخانه‌ها آغاز کرده‌اند. رهنمودهای جدید بسیاری برای مجموعه‌سازی، سازماندهی و پردازش مواد الکترونیکی، و پروتکل‌های

1. "How to build a digital librarian-an american-European curricula comparison study". 2002.[on-line]. Available: www.public.srce.hr/~rvrana/bobcatsss2002.pdf.

2. Radovan Vrana

۳. دانشجوی کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاه شهید چمران اهواز rasoolzavaraqi@yahoo.com

علت گستردگی، گاه بررسی همه حوزه‌هایی که با مطرح شدن و توسعه کتابخانه‌های رقومی، از این کتابخانه‌ها تأثیر گرفته‌اند، خیلی دشوار است. ما در اینجا فقط به آموزش، که بخش کوچکی از این تأثیر پذیری است، می‌پردازیم.

***

از آنجاکه لازم است سخن این مقاله بر بنیانی استوار باشد، ما بر برنامه‌های آموزشی کتابداران در دانشگاه‌های ایالات متحده و انگلیس تمرکز می‌کنیم. این برنامه‌ها دانشجویان را برای برعهده گرفتن مسئولیت‌های جدید در خدمات تازه و در حال ظهور کتابخانه‌های ترکیبی^۱ امروزی و رقومی آینده تربیت می‌کنند.

آیا کتابخانه‌های رقومی، به کتابدار نیاز دارند؟ این مقاله را با تعریف عملیاتی "فدراسیون کتابخانه رقومی" از کتابخانه رقومی آغاز می‌کنیم^۲:

«کتابخانه‌های رقومی سازمان‌هایی هستند که منابع و کارکنان متخصص برای انتخاب، ساختار دادن، تأمین دسترسی معنوی، تفسیر، توزیع، حفظ یکپارچگی و تضمینی دوام مجموعه آثار رقومی را فراهم می‌کنند تا آنکه به آسانی و مقرون به صرفه در معرض استفاده جامعه تعریف شده و یا مجموعه‌ای از جوامع قرار گیرد» (۴: ۲۳-۲۹).
به طور کلی این تعریف یکی از رایج‌ترین تعریف‌های کتابخانه‌های رقومی است، اگرچه گسترده‌دامن است، ولی به مسائل مهم زیادی در ارتباط با توسعه و فرایند شناسایی کتابخانه‌های رقومی در جامعه می‌پردازد. چند نکته کلیدی در این تعریف وجود دارد که دو تای آنها به طور خاص، نظر ما را به خود جلب می‌کنند:

- کتابخانه‌های رقومی دارای کارکنان متخصص هستند؛
- کارکنان باید توانایی انتخاب، ساختار دادن، تأمین دسترسی معنوی، تفسیر، توزیع، حفظ یکپارچگی و تضمین دوام آثار رقومی را داشته باشند.

ممکن است به نظر برسد، اشاره صریح به نیاز کتابخانه‌های رقومی به کارکنان متخصص ضروری به نظر نرسد. نظر ما این است که اشاره صریح به نیاز کتابخانه‌های رقومی به کتابداران بی‌نهایت مهم است و اینکه دانشجویانی که اکنون برای شغل آینده خود در کتابخانه‌ها آماده می‌شوند، از نقش خود در محیط الکترونیکی آگاه شوند و وقتی که حرفه‌شان با چالش دیگر حرفه‌ها روبرو

می‌شود مبنی بر اینکه کتابخانه‌های رقومی مکان‌های بسیار خودکار، مجهز به موتورهای جستجوی بی‌نهایت توانمند هستند و نیازی به کمک انسانی نمی‌بینند، پاسخ داشته باشند. نکته دوم به وظایفی اشاره دارد که بخشی از نظر کلی درباره مهارت‌ها و دانشی است که کتابداران باید داشته باشند تا صلاحیت کامل آنها برای توسعه کنونی و آینده کتابخانه‌ها محرز شود^۳. این دانش‌ها و مهارت‌ها به دلیل استفاده از فناوری و رسانه‌های جدید در کتابخانه‌ها، ضروری است. نفوذ فناوری در کتابخانه‌ها، سرعت تغییرات را به طور کلی افزایش داده و فاصله زمانی تغییرات عمده در خدمات کتابخانه را، کاهش داده است. بنابراین شغل یک آموزشگر در دانشگاهی که دوره کتابداری و اطلاع‌رسانی ارائه می‌دهد، امروزه حتی مشکل‌تر هم هست و آن به دلیل این واقعیت است که دانشجویان فعلی مدارس کتابداری، کتابداران حرفه‌ای ۴۰ سال آینده خواهند بود (۷: ۲۹).

چالش‌های فرارو و نیازهای جدید

بدیهی است که برنامه‌های آموزشی علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی باید خود را با چالش‌های فراروی فعلی و آینده (که از هم اکنون نیز می‌تواند پیش‌بینی شود) تطبیق دهند و فرایندی که برای مطابقت این برنامه‌ها انجام می‌گیرد، مسئله کلیدی در توسعه کتابخانه‌های آینده خواهد شد. یان جانسون در مقاله خود با عنوان «کتابداران و کاربر آگاه: تجدیدنظر در آموزش علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی برای "جامعه اطلاعاتی" از سه چالش پذیرترین حوزه نام برده است:

- ایجاد سطح بالای دانش و مهارت‌های مورد نیاز برای بهره بردن از فناوری‌های جدید؛
- کمک به مردم برای استفاده از اطلاعات؛ و
- رقابت با دیگر حرفه‌ها، برای رفع نیازهایشان (۷: ۲۹).

هر سه حوزه، چالش‌های اصلی را توصیف می‌کنند که باید در برنامه آموزشی دانشگاه، به منظور تربیت فارغ‌التحصیلان در سطح کارشناسی برای یک تازگی هر چه بیشتر، پس از اتمام آموزش رسمی و روبرو شدن با فرایند جستجوی شغل و بعداً ایفای نقش فعال در تداوم آموزش حرفه‌ای، لحاظ شود.

۲. ارائه همه تعاریف موجود از کتابخانه‌های رقومی که در جامعه به صورت چاپی یا در اینترنت وجود دارد خیلی دشوار است. Hybrid.
۳. مؤلفان متعدد به انواع گوناگون مهارت‌ها و دانشی که بعضی اوقات با نام سواد و قابلیت‌ها عنوان می‌شود اشاره می‌کنند که عبارتند از: سواد اطلاعاتی، سواد کامپیوتری، سواد کتابخانه‌ای، سواد رسانه‌ای، سواد شبکه‌ای و سواد رقومی. بعضی از آنها به خوبی توصیف و تفسیر نشده‌اند، اما می‌توانند راهنمایی به نیازهای متفاوت برای مهارت‌ها و دانش باشند.

تربیت یک متخصص

می‌تواند فقط محرک و انگیزه‌ای برای توجه به تغییرات ممکن در برنامه‌های آموزش کتابداران باشد. به‌علت محدودیت‌های موجود در محیط اجرای مطالعه، قطعاً این مطالعه فاقد بعضی دقت‌ها خواهد بود.

علی‌رغم مشکلات، اینترنت دسترسی مستقیم به اطلاعات دربارهٔ دروس ارائه شده برای دانشجویان کنونی و آینده را فراهم می‌کند. به‌خاطر این مقایسه، ما دانشگاه‌های ارائه‌دهندهٔ آموزش کتابداران را انتخاب و سپس صفحات وب آنها را دیده و فهرست‌ها و

هدف این مقاله عرضهٔ چند ایدهٔ بنیانی دربارهٔ برخی گرایش‌های جاری در آموزش کتابداران آینده از راه مقایسهٔ برنامه‌های آموزشی دانشگاه‌هاست. نتایج این بررسی می‌تواند به دانشجویان در انتخاب دروس، و به مربیان در توجه به تغییرات در برنامه‌های درسی دانشگاه کمک کند.

شرح (سرفصل) درس‌ها را بررسی کردیم. یکی از بزرگ‌ترین مشکلات، انتخاب منابعی بود که پیوندهایی به «مدارس کتابداری» می‌دادند، یعنی جایی که اغلب گروه‌های آموزشی دانشگاهی که آموزش کتابداری می‌دهند، نامیده می‌شوند.

موتورهای جستجوی عمومی مانند گوگل یا آلتاویستا، پیوندهای انتخابی زیادی را ارائه دادند و به زودی مشخص شد که این روش ناکارآمد است. مناسب‌ترین و قابل اعتمادترین روش، پیدا کردن نشانی صفحات وب انجمن‌های حرفه‌ای کتابداری مانند انجمن کتابداران آمریکا و انجمن کتابداری بریتانیا بود. آنها معمولاً فهرست‌های دقیق و روزآمدی از پیوندهای مربوط به مدارس کتابداری کشورهایشان را تهیه می‌کنند. متأسفانه صفحات وب انجمن کتابداری بریتانیا، طی چندین نوبت تلاش برای برقراری ارتباط از کرواسی، به سبب مشکلات سخت‌افزاری در اینترنت غیرقابل دسترس بود. در نهایت، صفحات وب انجمن کتابداری بریتانیا با راهنمای دیگری که شامل "فهرست جهانی گروه‌ها و مدارس مطالعات اطلاع‌رسانی، مدیریت اطلاعات،

از آنجا که تمرکز این مقاله بر دانشگاه‌هاست، این مکان‌ها را محیط اصلی که متخصصان اطلاعاتی فردا، دانش و مهارت‌های کافی را برای انتقال، سازماندهی و اشاعهٔ اطلاعات برای گروه‌های کاربر کاملاً حرفه‌ای در آنجا کسب خواهند کرد، فرض می‌کنند (۱: ۱۳۳-۱۴۸). تا زمان گسترش چشمگیر اینترنت در اواسط دههٔ ۱۹۹۰، کتابخانه‌های متکی بر مواد کاغذی، محور اصلی فراهم‌آوری، سازماندهی، ذخیره و استفاده از اطلاعات بودند. دانشجویان کتابداری در گروه علم اطلاع‌رسانی در دانشکدهٔ فلسفهٔ زاگرب، اساساً برای محیط اطلاعاتی سنتی یعنی کتابخانه‌های کاغذمدار آموزش داده می‌شدند. به‌هرحال، این گرایش هنگامی که شبکهٔ دانشگاهی و پژوهشی کرواسی خدمات خود را به جامعهٔ دانشگاه‌های کرواسی (اوایل دهه ۱۹۹۰) ارائه داد، تغییر کرد. به این ترتیب نهادهایی برای محیط آموزشی (کاری) الکترونیکی پدید آمدند، که در این محیط‌ها به دانشجویان برنامهٔ آموزشی جدیدی ارائه می‌شود، و دانشجویان را تا حد ممکن برای اشتغال در کتابخانه‌های کرواسی بعد از فراغت از تحصیل آماده خواهد کرد. کتابخانه‌هایی که با ارائهٔ خدمات جدید، چهرهٔ خود را تغییر داده‌اند، خدماتی که به سبب افزایش تعداد منابع الکترونیکی موجود در کتابخانه‌ها، ماهیتاً بیشتر تعاملی هستند. بنابراین، انتظار می‌رود درس‌های بیشتری در زمینهٔ محیط رقومی و فناوری اطلاعات در دانشگاه‌های کرواسی و دانشگاه‌های دیگر نقاط جهان ارائه شود.

این مطالعهٔ مقایسه‌ای فقط به دانشگاه‌های معدودی در ایالات متحده و بریتانیا محدود خواهد بود که درس‌های رشتهٔ علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی در آنها ارائه می‌شود.

هدف اصلی از این مطالعهٔ مقایسه‌ای مختصر، یافتن شباهت‌های ممکن میان دروس ارائه شده در ایالات متحده و بریتانیا و تفسیر رویکردهای آنها به آموزش کتابداران است.

منابع

منابع اینترنتی یکی از کم‌ثبات‌ترین محیط‌ها برای هر نوع پژوهش است. بنابراین مطالعاتی چون این مطالعه

نظام‌های اطلاعاتی و نظایر آن... در سایت informationr.net بود، جایگزین شد. وب‌سایت انجمن کتابداران امریکا و این راهنما نقاط شروع این مطالعه شدند.

بخش اصلی

اولین قدم در این مطالعه، تمرکز بر درس‌های اصلی دوره‌ها بود که بنیان و پایه اکثر برنامه‌های آموزشی را تشکیل می‌دادند. بعضی اوقات، تعیین دروس اصلی دوره‌ها در کتابداری و اطلاع‌رسانی خیلی دشوار است، چرا که این رشته، رشته‌ای است که دائماً در حال تغییر بوده و مجبور است موضوع‌های زیادی را پوشش دهد. یک چنین تلاشی برای تهیه پیش‌نویس الگویی برای موضوع‌هایی که شرح داده شد، توسط مارکو^۱ و لاکروز^۲ صورت گرفته است (۹: ۱۴۸).

سندآمایی چیست؟ و نظایر آن؛ ۲. مدیریت و اداره: چگونه منابع انسانی، اطلاعاتی، مالی و فیزیکی این نوع خدمات اطلاعاتی را مدیریت کنیم؟؛ ۳. فناوری‌های اطلاعاتی. به دنبال سطح اصلی، دانش مکمل در سطح دوم می‌آید که ارائه‌دهنده دروس زبان‌های خارجی، توانایی‌های ارتباطی به زبان مادری و دانش نظام‌مدار است.

قطعاً مدارس کتابداری امریکایی و بریتانیایی (اروپایی)^۳ دروس اصلی و هسته را به دانشجویانشان ارائه می‌دهند، اما این دروس همیشه بر روی صفحات وب آنها قابل مشاهده نبوده یا خوب توصیف نشده‌اند.

رویکرد امریکایی

در ایالات متحده، برنامه‌های آموزشی کتابداران می‌تواند تحت چندین عنوان یافت شود: علم کتابداری و اطلاع‌رسانی، مطالعات کتابداری و اطلاع‌رسانی، مدیریت اطلاعات و نظام‌ها، منابع اطلاعاتی و علوم کتابداری، علوم اطلاع‌رسانی سیاست، علم اطلاع‌رسانی و ارتباطات از راه دور و نظایر آنها. این تنوع عناوین، لزوم وجود برنامه‌های کتابداری را برای مطابقت با نیازها و خواسته‌های بازار اطلاعات که کتابداران در آن کار خواهند کرد و لزوم تأثیرگیری از دیگر رشته‌ها را به نظر می‌آورد. دانشگاه‌هایی که برای بخش اول این مطالعه انتخاب شده‌اند از فهرست منتشرشده‌ای با عنوان "راهنمای برنامه‌های کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی مورد تأیید انجمن کتابداران امریکا" در سایت اینترنتی www.ala.org/alaorg/oa/lisdir.html استخراج شده‌اند. قدم اول تهیه فهرستی بود از درس‌های اصلی به خاطر اینکه دریا بیم چه درس‌هایی را می‌توان سنتی تلقی کرد و چه درس‌هایی را می‌توان درس‌های جدید و فناوری‌مدار فرض کرد. این کار به علت تفاوت‌های موجود در برنامه آموزشی ارائه شده در دوره کارشناسی ارشد کتابداری (با معیار انجمن کتابداران امریکا) کار نسبتاً دشواری بود. همگی ۴۸ نشانی سایت‌ها (URL) از فهرست سایت انجمن کتابداری امریکا انتخاب شدند و ۲ نشانی سایت در طول مدت بررسی، غیرقابل دسترس بود.

کتابخانه‌های رقومی به کتابداران رقومی نیاز دارند. مجموعه‌های رقومی باید انتخاب، فراهم‌آوری، سازماندهی، قابل دسترسی و نگهداری شوند. خدمات رقومی باید طراحی، اجرا و حمایت شوند. رایانه که ابزار اصلی ساخت کتابخانه‌های رقومی است، ضروری است، اما به انسان‌ها برای کنارهم قرار دادن همه منابع و به کار انداختن آن، نیازمندیم.

آنها یک مدل دو سطحی پیشنهاد دادند: دروس اصلی در سطح اول و دانش مکمل در سطح دوم. دروس اصلی عبارت بودند از:

الف) دانش درونی (در اصل از دروس اطلاع‌رسانی و سند آمایی حاصل می‌شود): ۱. الگوها، فرایندها و شیوه‌های پردازش اطلاعات: نگاشت، فراهم‌آوری، فهرست‌نویسی، اشاعه اطلاعات، و نظایر آنها؛ ۲. خدمات اطلاعاتی: چگونه می‌توانیم واحدهای اجتماعی را برای برآوردن نیازهای اطلاعاتی کاربران، سازماندهی کنیم؟ چند نوع از این گونه واحدها وجود دارند؟ شباهت‌ها، تفاوت‌ها و روابط آنها با یکدیگر کدامند؟

ب) دانش بیرونی (عموماً از دیگر رشته‌ها کسب می‌شوند): ۱. دانش اطلاعاتی و دانش پایه: اطلاعات و دانش چه هستند؟ نقش اجتماعی آنها چیست؟ چگونه ارتباط برقرار می‌کنیم؟ تاریخچه اطلاعات اجتماعی و

1. Marco 2. Lacruz

۳. به علت در دسترس نبودن یک فهرست جامع از همه مدارس کتابداری اروپایی، دامنه قسمت دوم مطالعه فقط به دانشگاه‌های بریتانیایی که اطلاعاتی درباره برنامه آموزشی آنها روی اینترنت قابل دسترسی باشد محدود خواهد شد.

جدول ۱. فهرست دروس اصلی ارائه شده در مدارس کتابداری امریکا که در وبسایت انجمن کتابداری امریکا آمده است

تعداد مدارس ارائه دهنده	عنوان درس
۵	منابع و خدمات اطلاعاتی / منابع اطلاعاتی، خدمات و مجموعه‌ها
۴	مبانی کتابداری و اطلاع‌رسانی / مقدمه‌ای بر علم اطلاع‌رسانی / مقدمه‌ای بر علم اطلاع‌رسانی و فناوری اطلاعات
۴	اداره و مدیریت کتابخانه/ مدیریت سازمان‌های اطلاع‌رسانی / مدیریت سازمان‌ها و مراکز اطلاع‌رسانی / مقدمه‌ای بر مدیریت کتابخانه‌ها
۳	مجموعه‌سازی / مدیریت مجموعه / سازماندهی مجموعه کتابخانه / گسترش و مدیریت مجموعه‌ها
۳	روش تحقیق / مقدمه‌ای بر پژوهش در کتابداری و اطلاع‌رسانی / مقدمه‌ای بر پژوهش
۲	مقدمه‌ای بر فناوری اطلاعات رقومی / مقدمه‌ای بر فناوری اطلاعات
۱	چرخه حیات اطلاعات
۱	رفتار اطلاعاتی
۱	سازماندهی منابع اطلاعاتی
۱	نظام‌های اطلاعاتی، ساختارها و بازیابی
۱	اطلاعات در متن جامعه
۱	راهبردهای آموزشی و تربیتی برای متخصصان اطلاع‌رسانی
۱	مقدمه‌ای بر سازماندهی دانش
۱	مقدمه‌ای بر کنترل کتاب‌شناختی
۱	مقدمه‌ای بر اطلاعات و فرایندهای رسانه‌ای
۱	محیط اطلاعاتی
۱	سازماندهی اطلاعات
۱	دسترسی و بازیابی اطلاعات

همان‌طور که از جدول ۱ بر می‌آید دروس زیادی به وضوح در وبسایت دانشگاه‌ها به عنوان دروس هسته مشخص نشده‌اند. علاوه بر آن بعضی از آنها اسامی بسیار مشابه دارند حتی اگر از نظر محتوایی یکسان نباشند. گام بعدی، انگشت گذاشتن بر روی ۵ درس اصلی‌ست که در مرحله اول، بیشتر مشاهده شده‌اند و مشاهده تعداد دفعات ارائه آنها در دوره‌های تحصیلی

جدول ۲. فهرست درس‌های اصلی و تکمیلی در مدارس کتابداری امریکا (۴۸ مورد) برگرفته از سایت انجمن کتابداری امریکا

منابع و خدمات اطلاع‌رسانی	مبانی علم اطلاعات / مقدمه‌ای بر علم اطلاعات / مطالعه مستقل	مدیریت	مجموعه‌سازی	روش‌های پژوهش	فناوری اطلاعات	بازیابی اطلاعات	کتابخانه‌های رقومی
۳۳	۳۱	۴۲	۳۷	۴۱	۳۴	۳۴	۱۳

"کتابخانه‌های رقومی" ارائه و برای همه گروه‌های کاربران، دسترس پذیر است.

نتیجه این بررسی دروسی ست که در جدول ۲ ارائه شده است. همه پنج درس اصلی که در اکثر دانشگاه‌ها به شکل مطلوبی ارائه می‌شدند؛ برای این مطالعه انتخاب شدند. اگر چه این بررسی نشان داد که بعضی دروس خیلی مشابه که از نظر محتوایی کاملاً یکسان نبودند، بعضی اوقات اسامی متفاوتی داشتند. برای مثال "منابع و خدمات اطلاعاتی" همچنین به عنوان "منابع اطلاعاتی"، "خدمات و مجموعه‌ها" یا "مرجع و خدمات اطلاعاتی" شناخته می‌شدند. همچنین چند مورد بینابین (با توجه به شرح و سرفصل‌های درس) وجود دارند با محتوایی مشابه و اندکی متفاوت که همیشه نمی‌توانند به صورت کاملاً صحیح در یک گروه‌بندی قرار گیرند.

ملاحظاتی چند درباره گروه‌بندی درس‌هایی که برنامه آموزشی دانشگاه‌های امریکایی ارائه‌دهنده رشته مطالعات کتابداری را تشکیل می‌دهند، وجود دارد. این بررسی کوتاه نشان داد که مدارس کتابداری در ایالات متحده بسیار نظام‌مند تلاش می‌کنند تا نیازهای جامعه‌ای گسترده‌تر را برای متخصصان جدید اطلاع‌رسانی برآورده کنند. اکثر دانشگاه‌هایی که از فهرست انجمن کتابداری امریکا انتخاب شده‌اند درس‌های روز آمد و مناسبی برای

برنامه‌های آموزشی امریکایی و بریتانیایی برای مطابقت با تغییرات صورت گرفته در کتابخانه‌ها و دیگر مؤسسات اطلاع‌رسانی، پیوسته مطالب جدیدی به محتوای دروسشان می‌افزایند.

آماده‌سازی متخصصان آینده برای کتابخانه‌های امروزی ارائه می‌دهند. علاوه بر درس‌های اصلی مانند منابع و خدمات اطلاع‌رسانی، مقدمه‌ای بر علم اطلاع‌رسانی، مدیریت، مجموعه‌سازی و پژوهش در کتابداری و اطلاع‌رسانی، درس‌هایی در زمینه فناوری اطلاعات را که خیلی مهم هستند نیز ارائه می‌دهند، به دلیل اینکه تقریباً هیچ کتابخانه امروزی بدون استفاده از بعضی از انواع خدمات مبتنی بر فناوری اطلاعات وجود ندارد.

بعضی درس‌ها هنوز هم نام‌هایی چون "ریز کامپیوترها در کتابخانه‌ها" دارند اما به نظر می‌رسد اکثر آنها در حال گذار به سوی فناوری اطلاعات هستند.

نکته پایانی در این بخش به درس "کتابخانه‌های رقومی" باز می‌گردد. ۱۳ دانشگاه از ۴۸ دانشگاه مورد بررسی، درس‌هایی درباره کتابخانه‌های رقومی ارائه می‌دادند. این بسیار مهم است، برای اینکه کتابخانه‌های رقومی هنوز در حال پیدایش و گسترش هستند و آماده کردن دانشجویان توسط دانشگاه‌ها برای کار در مؤسسات اطلاع‌رسانی در آینده نزدیک، خیلی مهم است. ۲ مورد از ۱۳ مورد درس کتابخانه رقومی به عنوان موضوعات خاص ارائه شده بودند اما این نتیجه باز هم رضایت بخش است. افزایش تعداد درس‌های کتابخانه‌های رقومی در آینده نزدیک دور از انتظار نیست.

رویکرد اروپایی

مورد بریتانیایی نشان می‌دهد که تشخیص نام برنامه مربوط به آموزش کتابداران آینده به علت حوزه‌های متفاوت موجود در برنامه آموزشی دانشگاهی، همیشه آسان نیست. برای مثال در بریتانیا، کتابداران با برنامه‌های چندی با نام‌های مختلف آموزش می‌بینند: مدیریت اطلاعات، مدیریت کتابخانه و اطلاعات، علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی، مطالعات کتابداری و اطلاع‌رسانی، مدیریت دانش، کتابداری و مطالعه اطلاع‌رسانی، کتابخانه و مطالعات اطلاع‌رسانی، علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی و کتابخانه، آرشیو و مطالعات اطلاع‌رسانی (۶: ۳۹).

دانشگاه‌هایی (۱۳ مورد از آنها) برای بخش دوم این بررسی از فهرست منتشر شده با عنوان "فهرست جهانی گروه‌ها و مدارس مطالعات اطلاع‌رسانی، مدیریت اطلاعات، نظام‌های اطلاعاتی و..." از نشانی www.informationr.net/wl انتخاب شدند. به علت عناوین مختلف برنامه‌های درسی، مدارسی را که برنامه دوره کارشناسی ارشد علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی و مطالعات، مدیریت کتابداری و اطلاع‌رسانی را ارائه می‌دادند انتخاب کردیم. همانند روند به کار رفته در بخش پیشین بررسی، درس‌هایی را که به عنوان دروس اصلی مشخص شدند، انتخاب کردیم.

وبسایت هر سیزده دانشگاه مشاهده شد. فهرست

جدول ۳. فهرست درس‌های اصلی ارائه‌شده در مدارس کتابداری بریتانیا

تعداد مدارس ارائه‌دهنده	عنوان درس
۴	بازیابی اطلاعات/ نظام‌های بازیابی اطلاعات و کاربردها / منابع اطلاعاتی، استفاده و بازیابی / بازیابی اطلاعات پیوسته
۳	مدیریت منابع اطلاعاتی / مدیریت اطلاعات / مقدمه‌ای بر مدیریت خدمات اطلاع‌رسانی
۳	خط‌مشی اطلاع‌رسانی / قانون و خط‌مشی اطلاع‌رسانی
۲	نشر رومیزی / صنعت نشر و اطلاع‌رسانی
۱	صنایع اطلاعات / فعالیت‌های اطلاع‌رسانی
۱	جستجوی اطلاعات
۱	سازمان‌های اطلاع‌رسانی
۱	مهارت‌های پایه فناوری اطلاعات (IT)
۱	بازاریابی اطلاعات و رسانه‌ها
۱	فرهنگ و فناوری
۱	کارآموزی
۱	آزمایشگاه اطلاع‌رسانی
۱	مدیریت منابع انسانی در واحدهای اطلاع‌رسانی
۱	عرضه و مدیریت داده‌ها
۱	مبانی علم اطلاع‌رسانی
۱	منابع اطلاعاتی و کاربران
۱	اصول سازماندهی دانش
۱	مهارت‌های پژوهش و ارتباطات
۱	اطلاعات: محتوا، عرضه و ارتباطات
۱	استفاده از اطلاعات و شرایط آن
۱	بازاریابی اطلاع‌رسانی و خدمات کتابخانه‌ای
۱	نظام‌های پیوسته یکپارچه کتابخانه‌ای
۱	مسائل قانونی و حرفه‌ای
۱	مسائل رایج در مدیریت خدمات کتابخانه‌ای و اطلاع‌رسانی
۱	زبان انگلیسی
۱	گسترش خدمات کاربرمدار

تنوع بیشتری در برنامه‌های آموزشی مختلف نشان می‌داد. بنابراین به‌راحتی نمی‌شد فهرست دروس اصلی را از وبسایت دانشگاه‌های بریتانیا استخراج کرد.

دروس اصلی در دانشگاه‌های بریتانیا در مقایسه با فهرست دروس اصلی دانشگاه‌های امریکا، رویکرد متفاوتی نشان داد. به زبان ساده، این فهرست نسبت به آنچه انتظار می‌رود،

جدول ۴. فهرست دروس اصلی و تکمیلی در مدارس کتابداری بریتانیا

بازیابی اطلاعات	مدیریت اطلاعات	خط‌مشی اطلاع‌رسانی	روش‌های پژوهش	فناوری اطلاعات	مجموعه‌سازی	کتابخانه‌های رقومی یا الکترونیکی
۹	۶	۴	۹	۳	۵	۲

شایستگی و توانایی مطابقت با شرایط جدید که هر روز در کتابخانه‌ها شاهد آن هستیم از خصوصیات بسیار مهم کتابداران است.

با قضاوت از روی سرفصل‌های دروس موجود روی اینترنت به این نتیجه می‌رسیم که برنامه‌های آموزشی امریکایی و بریتانیایی برای مطابقت با تغییرات صورت گرفته در کتابخانه‌ها و دیگر مؤسسات اطلاع‌رسانی، پیوسته مطالب جدیدی به محتوای دروسشان می‌افزایند. علت اینکه جدول‌های ارائه شده در این مقاله به نظر غیردقیق می‌آیند، به بعضی مسائل مربوط به کتابخانه‌های رقومی و فناوری اطلاعات مربوط می‌شود که بعضی مواقع بخشی از دیگر دروس را تشکیل می‌دهند و به نام خودشان ارائه نمی‌شوند. این وضعیت به احتمال زیاد با دسترسی هر چه بیشتر به کتابخانه‌های رقومی از طریق اینترنت، تغییر خواهد کرد.

نتیجه‌گیری شفاف درباره تغییرات خاص در برنامه‌های آموزشی دانشگاهی بسیار دشوار است، به این علت که حوزه کتابداری و اطلاع‌رسانی مانند بعضی حوزه‌های دیگر پیوسته تغییر می‌کنند و یک ساختار پویا را نشان می‌دهند که به طور مداوم، زمانی که استادان و متخصصان زمینه جدیدی برای تغییرات لازم می‌بینند، روزآمد می‌شوند.

در پایان، می‌توانیم از این مقاله با کلمات زیر نتیجه بگیریم که: «کتابخانه‌های رقومی به کتابداران رقومی نیاز دارند. مجموعه‌های رقومی باید انتخاب، فراهم‌آوری، سازماندهی، قابل دسترسی و نگهداری شوند. خدمات رقومی باید طراحی، اجرا و حمایت شوند. رایانه که ابزار اصلی ساخت کتابخانه‌های رقومی است، ضروری است، اما به انسان‌ها برای کنارهم قرار دادن همه منابع و به کار انداختن آن، نیازمندیم» (۵). این کلمات شاید پیش‌گویی به نظر آیند اما آنها بسیار نزدیک به حقیقت و ضروری هستند.

این نتایج در بعضی قسمت‌ها خیلی متفاوت با نظایر امریکایی‌شان هستند. ساختار برنامه آموزشی در دانشگاه‌های بریتانیا به صورت آشکاری، با دانشگاه‌هایی که در امریکا هستند، متفاوت است. تمرکز برنامه‌های آموزشی مورد مطالعه بیشتر بر بازیابی اطلاعات، مدیریت اطلاعات (علاوه بر این، چند درس متفاوت درباره مدیریت خدمات و مدیریت منابع انسانی و غیره وجود دارند)، خط‌مشی اطلاع‌رسانی و روش‌شناسی پژوهش در کتابداری و اطلاع‌رسانی است. نکته نسبتاً شگفت‌انگیز این است که درس فناوری اطلاعات فقط در ۳ دانشگاه (۲۳ درصد) در مقایسه با دانشگاه‌های امریکایی (۷۰ درصد) ارائه می‌شود. در آن زمان فقط دو درس کتابخانه رقومی/الکترونیکی، ارائه می‌شد. رویکرد دوره‌ها و روش بریتانیایی بیشتر به سوی سازمان‌ها یا مؤسسات اطلاعاتی با تأکید بیشتر با مهارت‌های ارتباطی متخصصان کتابداری آینده بود. همچنین درس‌هایی درباره پیوندهای میان فرهنگ و فناوری و بازیابی خدمات اطلاع‌رسانی در کتابخانه، کارورزی و نظایر آن وجود دارند. نباید اشاره به درس‌های مهم در ارتباط با مسائل حقوقی و خط‌مشی اطلاع‌رسانی را فراموش کنیم. همه این درس‌ها خیلی اهمیت دارند، اما شاید دور از انتظار باشد که درس کتابخانه‌های رقومی/الکترونیکی در برنامه‌های آموزشی مدارس کتابداری بریتانیا چندان ارائه نمی‌شود.

نتیجه

موضوع آموزش متخصصان آینده مسئله‌ای است بسیار مورد نیاز، و می‌تواند از جهت‌های زیادی بررسی شود. علت اینکه این مقاله بیشتر بر روی بررسی منابع و متون درسی پرداخت، برای اثبات این نکته بود که آموزش دهندگان به طور مداوم در مورد ارتقاء سطح برنامه‌های آموزشی برای رفع نیازهای متخصصان شایسته و خوب آموزش دیده حال و آینده کار می‌کنند. در حقیقت

5. Hastings, Kirk; Tennant, Roy. "How to Build a Digital Librarian". *D-Lib Magazine*, Vol. 2, No.11(1996).[on-line]. Available: <http://www.dlib.org/dlib/november96/ucb/11hastings.html>(1.5.2001).

6. Hornby, Susan; Andretta, Susie. "The Janus face of information professionals". *Education for information*, Vol.19.No.1(2001):35-45.

7. Johnson, Ian M. "Librarians and the informed user: reorienting library and information science education for the information society". *Librarian career development*, Vol.7, No.4(1999):29-42.

8. Kajberg, Leif; Pors, Niels Ole. "The royal school of librarianship, Denmark: present educational programmes and envisaged curricula". *Librarian career development*, Vol.3, No.4(1995):19-25.

9. Marco, F.J.G; Lacruz, M.C.A. "Educating the information professional for the 21 st century". *Education for information*, Vol.18, No.2-3(2000): 141-153.

1. Aparac, Tatjana; Vrana, Radovan. "Advancement of academic communication by use of networked information: a Croatian perspective". *The international information and library review*, Vol.33, No.2-3(2001):133-148.

2. Bawden, David. "Information and digital literacies: a review of concepts". *Journal of documentation*, Vol. 57, No.2(2001): 218-259.

3. Bidiscombe, Richard. "The development of information professionals' needs for Internet and IT skills: experiences at the University of Birmingham". *Program*, Vol. 35, No.2(2001): 157-166.

4. Borgman, Christine L. "What are digital libraries, who is building them and why?". *In Proceedings of the Third international conference on the conceptions of the library and information science / ed.by Tatjana Aparac, Tefko Saracevic, Peter Ingwersen and Pertti Vakkari. Zagreb, Lokve: Zavod za informacijske studije Odsjeka za informacijske znanosti, Naklada Benja, 1999. pp:23-39.*

تاریخ دریافت: ۱۳۸۲/۱۲/۱۸

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
رتال جامع علوم انسانی